БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

★ 1972 чыл. Декабрь 15, пятница. № 294 (9062) ★ Өртээ 2 көп. ★

УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ КЕЖИИ

М. К. МЕНДУМЕ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунган хүнүнден бээр декабрь 30-де 50 чыл оо болур.

Владимир Ильич Ленинниң саналын ёзугаар 1922 чылдың декабрь 30-де Москвага Совет Социалистиг Республикаларның Советтериниң Бирги съездизи ажыттынган. Ол съезд ССР Эвилелин тургузар дутайында Керээни чугаалашкан, бадылаан.

Бүрүн эргелиг Совет Республикаларның чаңгыс аай эвилелдешкен, хой национаалдыг социалистиг күрүне кылдыр каттыжары оларның экономиктиг, политиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң чоруп турарының бүгү байдалының аайы-биле негеттинген. ССР Эвилелиниң тургустунганы бүгү делегейге улуг ужур-дуалыг, кайгамчыктыг тиилелге болган. Пролетаржы интернационализминиң, деп болгаш бүрүн эргелиг совет улустарның акы-дунма найыралының, чаңгыс эвиниң леницчи идеалары ССР Эвилелиниң тургустунганы кылдыр боттанган. «ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткел дутайында» СЭКП ТК-ның Доктаалында чугаалааның ёзугаар алырга, «ССРЭ-ниң тургустунганы партияның теоретиктиг болгаш политиктиг ажылының, совет улустарның хой талалыг дуржулгазының түпели болган, оларның күзелсонуургалын илергейлээн».

Алдарлыг леницчи партияның удурткан акы-дунма бүгү улустарының маадырлыг күш-ажылчы болган дайынчы шылгаралдары сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузар, ССРЭ-ни делегейниң күүлүг күрүнеги болдурар арганы берген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга төөгүлүг тиилелге ССРЭ-ниң өндүр улуг күжүн, тендиш дявес быжыын тодаргай көргүскен.

Демократтыг централизминиң болган социалистиг демократтаның принциптеринге үндезилээн, Совет Эвилелинде совет республикаларның эвилел болгаш национал күрүне амыдыралы бүрүн чаңгыс эптиг хөгжүп турар.

Ам Совет Эвилелиниң улустары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга кайгамчык улуг сорук кириишкиниг боттандырып, ССРЭ-ниң алдарлыг 50 чыл оюн уткуп, төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттыжып турар.

Бистин чуртувустун бүгү республикаларында бедик сайзырангай үлетпүр, механизаттынган улуг көдээ ажыл-агый, тургустунган. 1922 чылда турганыңга деңнээрге, чурттуң национал орулгазы 100 ажыг катап улгаткан. Совет индустрия шынап-ла кайгамчыктыг шапкын хөгжөөн. Ону херечилеп турар барымдаа мындыг. Бо беш чылдың баштайгы ийи чылының дургузунда 170 миллиард рубль хире ниити түүлүг, дайын мурнунда чылдарның бүгү дургузунда турганын катай алганындан үш чартык катап хой кол фондуларны ажыглалга киирер.

ССРЭ-ниң тургустунган чылында үлетпүрүнүң бүдүрүшкүнү 1918 чылдың деңнелиниң 30 хуузу боп турган. Ажылчын, тараачыларның делегейде эң баштайгы күрүнеин чепсек күжү-биле, ашбиле узуткан кааптар деп орааладшкан даштыкы чурттар интервенциязының, хамааты болгаш делегей дайынарының таварыштырган берге уржуктары ындыг турган. 1922—1972 чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрери бистиң чуртувуска 321 катап улгаткан. Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүк саарылгазы 50 чыл дургузунда 161 катап көвүдөөн.

1922 чылдаазы-биле деңнээрге, эрткен чылын садыы алган тараа 9 катап, эт—35 катап, сүт—85 катап көвүдөөн. Делегейниң бүдүрүп турар тараазының 15 хуудан хөй бистиң чуртувустун үлүг-хуузунга онаажып турар.

Совет Эвилели — өөредилге, культура талазы-биле делегейде эң бедик деңнелдиг чурт. Чырыдыышкын, культура ажылдакчыларының саны эрткен 50 чыл дургузунда 16 катап, эртем ажылдакчыларының —100 катап, кадык камгалалының болгаш күш-культура ажылдакчыларының саны — 23 катап, дээди өөредилге черлериниң, техникумнарның студентилериниң саны — 27 катап көвүдөөн.

Чуртувуста чоннуң материаалдыг чаагай амыдыралының деңнели чылдын-на улам бедин турар. Ону тодаргай херечилеп турар барымдаалар мындыг. Ажылчын, албан-хаакчыларның шалын фондузу түгле бо чылын безин 9 миллиард рубль хемчээлдиг улгадыр. Баштайгы түүнелдерни ёзугаар алырга, ниитилелдиң хереглел фондулары бо чылын 4,4 миллиард рубльго улгадыр, чаа бажың алыр кижилер 11 миллиондан ажа бээр.

Хожудаңгай болгаш дарлаткан улустарның амыдыралынга Совет күрүнеиң чаартыкчы ролю тыва улустуң октябрь соондагы төөгүзүнүң чижөөдеп тодаргай көстүп турар. Россияның ажылчын ажгызының болгаш оон леницчи партиязының деткимчези-биле тыва улустуң чоруткан демисели 1921 чылда Тываның улусчу революциязының таплелгези-биле доозулган.

Тываның ажылчы чонунуң национал-хосталгалыг демиселинче большевиктер партиязының болгаш В. И. Ленинниң доктаамал кичээнгей салып келгенин онзалап демеглээр ужурлуг бис. Даштыкы чурттардан келген эжелекчилериниң, Унгерниниң, Бакичиниң, Кайгородовтуң болгаш дээрбечи кулактарның күчүлелиниң түүнелинде Тывага тургустунган байдалды 1920 чылдың ноябрь 5-те, (15-те) РКП(б) ТК-ның Политбюроазунуң хуралынга, 1921 чылдың январь 4-те ТК-ның Пленумунга В. И. Ленинниң даргалааны-биле чугаалашкан. Тываның ажылчы чонунга дуза көргүзер, ыраар шериг кезектерин чорудуп бээр деп шиитпир үндүргеН. Кызыл шериглерниң, кызыл партизаннарның болгаш тыва революсчуларның каттышкан демисели кыдат, ак-гвардейжи дээрбечилерден тыва черни арыглаарын хандырган, Тывага улус-демократтыг тургузугну тургузарын хандырган.

1971 чылдың август 13-те Тыва революциянын 50 чыл оюн демдеглеп турувуста, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедирген чагаазында мынча дээн: «Тываның ажылчы чону бистиң чуртувустун орус болгаш өске-даа улустарының революсчу күштери-биле кады социал, национал дарлаадан бодунуң хосталыры дээш идепкейлиг демиселинген. Улусчу революцияның тиилелгези болган Тыва Арат Республиканың тургустунганы тыва улустуң шылгарангай чаалап алышкынны болган». Тыва АССР совет-улустарның акы-дунма өг-бүлелиниге улуг социал-экономиктиг болгаш культура деңнелгезин чедип

(Уланчызы 2-ги арында).

Бистиң республиканың экономиказын, культуразын хөгжүдеринге бүгү совет улустарның деткимче, дузаламчызы кирип турар. Тывада ажылдап, чурттап турар хөй национал кижилер оон бир тодаргай херечизи. ЧУРУКТА: (Бирги одуургда, солагай талазындан) Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта хойжу бригаданың бригадири И. С. Данзурун (тыва), «Өөк» совхозтуң кол зоотехниги М. А. Сметанина (орус), РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи В. Н. Пудов (якут), Ак-Довуракта тудугжулар бригадазының бригадири Д. Калдар-оол (тыва). Нییги одуургда: (солагай талазындан) «Межегей» совхозтуң саанчызы З. С. Реодько (белорус), Ак-Довуракта электростанциязының слесары В. Кремер (немец), Таңдыда «Революцияның чалбыжы» колхозтуң кол агроному О. П. Чуева (орус), «Межегей» совхозтуң саанчызы Г. Г. Корзун (украин). Артыкы одуургда: Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери Ф. Ситников (орус), «Кок-Тей» совхозтуң саанчызы О. Бичин-Уруг (тыва), «Тыва даг-дүгү» комбинатта арыглал фабриказының ажылчыны Ю. Зурчан (армян), Ак-Довуракта хоорай эмнелгезиниң кезер эмчизи А. А. Бытатов (хакас), «Межегей» совхозтуң тракторизи М. П. Михайлова (чуваш).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш ВЦСПС-те

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглеп, алдаржыдарының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга эң эки түүнелдерни чедип алганы дээш будуруге черлериниң, колхозтарының, организация болгаш албан черлериниң 3088 коллективтерни СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдектери-биле шаңнаар дугайында доктаалды СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС Совет Эвилелиниң юбилейин төлептиг уткууру дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылын байырлаары бүгү эвилелдешкен республикаларның улустарының чаңгыс эвиниң чаа чайыннаачак өлерээшкини, оларның леницчи Коммунистиг партиязы долгандыр сырый каттыжыышкынының, интернационализминиң, бүгү улустарның найыралының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының принциптеринге шынчы чоруунуң көргүзүү болзурунга быжыг бүзүрелин илергейлээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш кызыыккай демисежин, беш чылдың шиитпирлиг чылы—1973 чылдың улус ажыл-агый планын чедишкиниг күүседири дээш социалистиг чарышты улам калбартырыңче СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС ажылчын ацтыны, колхозчу тараачыларны болгаш совет интеллигенцияны кыйгырган.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглеп, алдаржыдары-биле политиктиг болгаш дайынчы белеткелге эң бедик көргүзүлерни чедип алган ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шериг каттыжыышкыннары, кезектерин, корабльдерин, шериг-өөредилге черлерин болгаш шериг албан черлерин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрдер Чөвүлелиниң Юбилейжи хүндүлел демдектери-биле шаңнаар дугайында доктаалды СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткууру дээш демиселге шылгараан дайынчы коллективтерге чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар, прапорщиктер болгаш мичманнар, офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар социалистиг Ада-чурттуң камгалаар дугайында леницчи чагыларны амыдыралга күүседип, бистиң чурттуң улустарының чаңгыс эвиниң болгаш найыралының чурту болур Совет күрүнеиниң камгаланыр аргазын моон-даа соңгаар улам быжыглаар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш төлептиг демисежир, шериг политиктиг билиин могаг чок сайзырангайжыдар, шериглериниң дайынчы белен чоруун бедидер дээрэнге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

Дээди шаңнал-биле, эргим тараажы!

Тараазы, чер ажылының, өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеир талазы-биле улуг чедишкиннери база дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы маадырлыг чоруу дээш Алтай болгаш Красноярск крайларның, Иркутск, Кемерово, Курган, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень областарының болгаш Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агыйының үжен үш мурнакчыларынга **Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры** деп атты тывыспышаан, **Ленин** ордени-биле болгаш **«Кадыыр болгаш маска»** алдын медаль-биле шаңнаар дугайында Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1972 чылдың декабрь 13-те үндүрген.

Оон иштинде Тыва АССР талазы-биле: **Василий Оюнович ЯНЧАТКА** — Тыва АССР-ниң Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң бригадири.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. О. ЯНЧАТ. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Юбилейге күш-ажылчы белектер

Пландан ажыр продукция

◆ **АК-ДОВУРАК.** (Телефон-биле). ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чедишкиниг ужуражып, чыл планын он бир айларда 104 хуу күүсеткен.

Районнуң бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери пландан ажыр 2500 тонна сорттуг даг-дүгүн, 1 миллион 79 мун кезек туйбуну, 797 кубометр чыып-эптээр демир-бетонну, 754 кубометр тудуг ыяжын бүдүрген, 7 миллион 361 мун киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган.

Планныг онаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинат, туйбу заводу, сүт заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер эки ажылдаан. Олар ам 1973 чылдың үлүүнге кириштир ажылдап турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

208 мун тонна чүк

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөен-Хемчик районнуң ажылчылары Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюн күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткып турарлар. Тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын он бир айларның иштинде ажыр күүсеткен бүдүрүлгелер районда эвээш эвес. Оларның бирээзинге «Сельхозтехниканың» автобаазазын ап болур. Бо коллектив чылда 200 мун тонна чүк сөөртүр хүлээлгезин 208 мун тоннага күүсеткеш, пландан ажыр 8 мун рубльдиң орулгазын алган.

Автобаазының чоладчылар аразында калбарган социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда хоочун чоладчылар Доржу Донгак биле Федор Иванов олар чөрүп, кайызыдаа чыл планын ажыр күүсеткеш, ам келир чылдың январының үлүүнге кириштир ажылдап турарлар.

В. САПРЫКИН,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Хойжу бригада

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Бистиң колхозтуң колхозчулары ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка кириишкеш, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга багай эвес түүнелдерни чедип алган. Колхоз мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының планныг онаалгаларын күүсеткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Данзурунга удурткан хойжу бригада юбилейлиг чылда көскү чедишкиннерлиг болган. Бригада ниитизи-биле төрүүр чүс баш хойга онааштыр 97 хураганны доруктурун өстүргеН, хойдан 3 килограмм 300 грамм дүктү кыргыы алган. Хойжулар М. Сувандин, И. Данзурун, Б. Сырат олар төрүүр чүс баш хойга онааштыр 100—113 хураганны ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Мурнакчы хойжу бригадага СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

У. ТӨМҮР-ООЛ,
«Чодураа» колхозтуң даргазы.
Тес-Хем район.

Делгелге ажыттынган

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга турасказалкыдыр Тыва АССР-ниң улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгези дүүн СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңында ажыткан.

Делгелгениң ажыдыышкынынга киржиири-биле СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүннери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг алыдакчылары болгаш ведомстволарның удуртукчулары база найысалаадың партия, совет болгаш хой-ниити организацияларының төлөөлекчилери чедип келгеН.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. К. Мендуме түүе чугаалаан, партия Тыва обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даасканын ёзугаар делгелгени ажыткан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тываның чедип алган чедишкиннерин делгеледе тодаргай көргүскен.

(Бистин корр.).

Юбилейжи хүндүлел демдээн—мурнакчыларга

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилелдин социалистиг чарыжынга Тыва АССР-ден «Тыва тудуг» трестиң Ак-Довураи хоорайда «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелели, Таңды районда «Революцияның чалбыжы» колхоз, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхоз эң бедик түүнелдерни чедип алган, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Казах, Белорус, Литва, Латви, Эстон эвилелдешкен республикаларның, Алтай болгаш Красноярск крайларның, Иркутск, Кемерово, Курган, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень областарының болгаш Тыва АССР-ниң дыка хой саныг колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын, механизаторларын, кедээ ажыл-агый специалистерин, «Сельхозтехниканың», белеткел болгаш транспорт организацияларының ажылдакчыларын, а ол ышкаш партия, совет, профсоюзлар болгаш комсомол органнарының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму таваа, чигар сёёклазы, чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеириңе чедип алган улуг чедишкиннери база дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээш ССР Эвилелиниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Шаңнатканнар аразында хоорайларның, үлетпүр төптериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының ажылчыннары, дүжүт ажаан алышкынынга идепкейлиг кириишкен студентилер отрядтарының аныяктары бар.

ССРЭ-ниң орденнери, болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомстволарында» болгаш чер-чер парлалгазында парлаан.

Өске сөөк деп ылгаал бисте читкен,

МЕН—СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН

«НОМЧУҢАР, АДААРГАҢАР, МЕН —

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН» деп алдарлыг совет шүлүкчү Владимир Маяковскийниң бижээн сураглыг сөстерин ядыы, көшкүн, үжүк-бижик чок чораан Тываның араттары бөгүн улуг чоргаарал, өөрүшкү-биле чугаалаар эргелиг.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болгаш уаг орус улустуң акы-дуңма дузаламчызы-биле Тывага уаусчу революция тиилээн соонда ядыы кижилерге чаа чырык, аас-кежиктиг орук ажыттынган. Оон эгелээш-ле совет улустуң найыралдыг өг-бүлези биске улуг дузаламчызын көргүзүп эгелээн.

1944 чылда ССРЭ-ниң өг-бүлезинге Тываның каттышканының ачызында аас-кежиктиг, эш-өөрлүг, эктивис бедик, хөрээвис делгем, Совет Эвилелиниң бүрүн эргелиг хамаатылары апарганывыска чоргаарланыр бис. Ол төөгүлүг болуушкунга хамаарыштыр бистиң хоочун чогаалчыларывыстың бирээзи Степан Агбанович Сарыг-оол мынчаар бижээн:

Хаттыг шуурган, чаңнык, халап тайын дүжер,
Хая даштан, болат кандан куштуг чуртум
Калчаа дайзын тыныш чадаан Совет чуртум
Хамаатызы болганымга чоргаараар мен...

Шак бо ыр Совет Тываның бүгү булуңнарында чаңгыланып турар.

Чаа Тываның сайзыралы шапкын, салым-чолу магалыг. Ол ам сайзыраңгай, мурнакчы техника-биле чепсегленген хөй адырлыг социалистиг үлетпүрлүг болгаш көдээ ажыл-агыйлыг. Совет эрге-чагырганың, улуг орус улустуң дузаламчызы, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының акыдуңмалышкы найыралы болгаш дузаазы Тываны чечектелген республика болдурган. Оон бир чижээнге амгы үениң үлетпүрлүг аныяк хоорайы, тывага индустрияның баштайгызы — Ак-Довуракты ап болур. Даг-дүгү арыглаар комбинатты болгаш ооң бүдүрүлгелерин бүгү чурттуң дөртен ажыг националдарның маңаа келген төлөөлекчилери тудуп турганынга чүгле ак-довуракчылар эвес, харын республиканың бүгү ажылчы чоннары сеткил ханыышкын-биле чоргаарланып турар.

Бистиң республикада ажылдап турар янзы-бүрү нациялыг кижилер ниити ажыл-херек дээш сагыш салып, кандыг-даа үеде бот-боттарынга дузалажып, деткижип турары кончуг өөрүнчүг. Ол дугайын коллектив бүрүзүнден көрүп болур. Чижек кылдыр бистиң тудугжуларывысты ап болур. Бистиң чурттуң беш нациялының төлөөлери бар. Найыралдың ачы-дузазын хүн бүрүнүң ажыл-амыдыралындан көрүп, чылдың эгезинден бо хүнге чедир ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип келдивис.

1959 чылда Ак-Довуракка ажылдап кээримде тудуг талазы-биле тускай дооскан эртемим чок анаа ажылчын боон кирдим. Чаяанны ажыл-биле ажыдар деп тыва улус чугаалажыр болгай. Ынчангаш кандыг-даа ажылга хандыкшыл, күзел, чүткүл негеттинер. Мээң ажылымга улуг дузаны комбинатты кады тутчуп турган Советтер чуртунуң хөй национал-дыг оолдар, кыстары эш-өөрүм көргүзүп турган. Оларның ачызында анаа ажылчындан тудуг талазы-биле тускай бызаңчы-бетонщик мергежилди чедип алдым.

Арат чонумнуң мурнунга кылып чораан ажыл-ижим шаңнал-мактал четкенинге сагыш-сеткилим ханызындан өөрүп чоруур мен. Мээң ажылдап эрткен оруумга бир үттундурбас улуг өөрүшкүм бар. Ол болза, чонум мецээ улуг бүзүрелин берип, 1966 чылда Кызыл-Мажалыктың № 650 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга бир дугаар, 1970 чылда база катап соңгааны болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады кижи болганымда, хөйнү кылырын, хөйнү бүдүрерин хамааты хүлээлгем деп билир мен. Чоннуң айбычызы кижи болгаш соңгукчуларымның чагыларынга, негелде-хомудалдарынга дыңнангыр болуп ажылдап, чурттап чоруур мен. Ынчангаш бөдүүн тудугжу мээң ажыл-амыдыралым база-ла Төрээн чуртувустуң ниити ажыл-амыдыралы-биле шуут холбаалыг болу берген.

Келир үениң тургузукчулары — уругларымны өстүрбүшаан, өөренип, дыштанып, ажылдап-даа чоруур аас-кежиктиг болганымга чоргаарланып, ол-ла бүгүнү меңээ тывыскан Коммунистиг партиямга, Совет чазаамга өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен.

С. СЕНДАЖЫ,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады,
тудугжуларның комплекстиг бригадазының
бригадири.

УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ КЕЖИИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

алган болгаш ам коммунистиг ниитилелди тургузарының херээнге төлептиг үлүг-хуузун киприп турар.

Совет Тываның баштайгы чылдарын сактып көрээл. Ынчан Совет күрүне дайын сөөлүнде чылдарның бергелеринге таваржып турза-даа, Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге материалдыг болгаш саң-хөөнүң улуг күр хөреңгилерин үндүрүп берген. 1945—1972 чылдарның дургузунда тарылга шөлдери 359 муң гектар калбарган, ынчаарга тарааның ниити чыылдазы бүгү ажыл-агыйларга 39 муң тонна турганындан 249 муң тонна, ону күрүненің садып алыры 8 муң тонна турганындан 132,3 муң тоннага чедир көвүдээн.

Ниитиниң мал ажылында база улуг өскерлиишкиннер болган. 1950—1972 чылдарда күрүнеге эзт садары 3,5 муң тоннадан 27 муң тоннага, сүт—0,1 муң тоннадан 23,0 муң тоннага, дүк—280-ден 2.750 тоннага чедир көвүдээн. Амгы үеде республикада 27 колхоз болгаш 33 совхоз бар.

Көдээ ажыл-агыйның сески беш чылда ниити продукциязы 79,8 миллион рубль, ооң иштинде мал ажылының продукциязы — 56,3 миллион рубль болган. Тывада амгы үеде 5 муң ажыг механизаторлар бар апарган.

Бо чылын Тываның көдээ ишчилери ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш база-ла кызымаккай ажылдааннар. Олар күрүне шыгжамырынга 132,3 муң тонна тарааны уруп, планныг даалганы ийи катап ажыр күүседкен. Ол ышкаш эзт, сүт болгаш дүк садар планнар база күүседтинген.

Тывада социалистиг үлетпүрүң хөгжүү турары ажылчын аңгының тараачыннар-биле эвилелиниң, ленинчи национал политиканы Совет күрүненің боттандырын чорутканының түңнели болган. 1945—1965 чылдарда Тывага үлетпүрүң бээр продукциязының өзүлдезиниң дедиели ниити ССРЭ-ниинден 7,5 хуу бедик болган. Үлетпүрүң девискээр аайы-биле хуваалдазының база улуг өскерлиишкиннер болгулаан. 20-ле чыл мурнунда үлетпүр бүдүрүлгези барык чүгле Кызылга мөөңнеттинген турган болза, ам ол хире-чергези-биле бүгү районнарда бар апарган.

Баштайгы саналгалар-биле алырга, бо чылын Тываның үлетпүрү ССРЭ составынга ооң киргениниң баштайгы чылдазындан 45 катап хөй продукцияны бээр. Улус ажыл-агыйының ниити продукциязынга үлетпүрүң үлүү 1946 чылда үчүле 19 хуу турган болза, бо чылын—50 хуу хире болу берген.

Шаанда көшкүн мал ажылдыг чораан Тыва ам бедик хөгжүлделиг аграр-индустриалдыг социалистиг күрүне апарган!

СӨКП ТК-ның, Совет чазактың соксаал чок сагыш салыышкынының ачызында чурттуң экономика болгаш культура талазы-биле улуг хөгжүлделиг районнары-биле Тыва деңнежи бергенин айтыр херек. Улус ажыл-агыйының эң чүгүла тудуглары—Хову-Аксында кобальт комбинады, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгези, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылдың тудуг кезектери комбинадының бирги эвлүү, Ак-Довурак—Абаза аразының оруу, электри дамчыдылга иугуму дээн ышкаш черлер сески беш чылда ажыглалга кирген. Транспорт, харылзаа, садыг болгаш өскедаа адырлар дыка буруңгаар хөгжөөн. Чижээ, ниити ажыглалдың автотранспортунуң парыгы 1945—1971 чылдар дургузунда 43 катап, чүк сөөртүлгези — 146 катап көвүдээн.

Чоннуң социал составында болган чаартылгаларны чугаалавайн барып болбас. 1945 чылда ажылчыннар, албан-хаакчылар чүгле 9,4 хуу турган болза, 1970 чылга чедир оларның хуузу 63 чедир көвүдээн. Амгы үеде 63800 ажылчыннарның 53 муңдан хөй үү материалдыг үүлдер кылыр бүдүрүлгелерде ажылдап турар. Тываның хөй национал-дыг ажылчын аңгызы социалистиг патриотизмнің болгаш интернационализмниң идеяларын массаларга пентередириниң идеейлиг отряды боон турар. Тываның ажылчыннары Октябрьның бежен чылы, В. И. Ленинниң төрүттүгенинден бээр 100 харлааны, СӨКП-ниң XXIV съездизи болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылы дээн ышкаш ындыг кайгамчыктыг байырлалдарны төлептиг өткууру дээш социалистиг чарыштың чогумна эгелекчилери болганнар.

СӨКП ТК-ның «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалын болгаш СӨКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Төвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрер чурум дугайында» доктаалын Тывага калбаа-биле деткээн.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының болгаш № 1 АТБ-ниң коллективтери СӨКП ТК-ның, чазактың болгаш ВЦСПС-тиң юбилейжи хүндүлүг демдээн алыр эрге дээш социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар.

Бо хүннерде «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, № 2 АТБ-ниң, «Буруңгаар» совхозтуң болгаш «Революцияның чалбыжы» колхозтуң коллективтери ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелериниң күүседтингенинің дугайын ажыл-агыйының ниити продукциязынга үлетпүрүнүң үлүү 1946 чылда үчүле 19 хуу турган болза, бо чылын—50 хуу хире болу берген.

Шаанда көшкүн мал ажылдыг чораан Тыва ам бедик хөгжүлделиг аграр-индустриалдыг социалистиг күрүне апарган!

СӨКП ТК-ның, Совет чазактың соксаал чок сагыш салыышкынының ачызында чурттуң экономика болгаш культура талазы-биле улуг хөгжүлделиг районнары-биле Тыва деңнежи бергенин айтыр херек. Улус ажыл-агыйының эң чүгүла тудуглары—Хову-Аксында кобальт комбинады, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгези, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылдың тудуг кезектери комбинадының бирги эвлүү, Ак-Довурак—Абаза аразының оруу, электри дамчыдылга иугуму дээн ышкаш черлер

Чоннуң социал составында болган чаартылгаларны чугаалавайн барып болбас. 1945 чылда ажылчыннар, албан-хаакчылар чүгле 9,4 хуу турган болза, 1970 чылга чедир оларның хуузу 63 чедир көвүдээн. Амгы үеде 63800 ажылчыннарның 53 муңдан хөй үү материалдыг үүлдер кылыр бүдүрүлгелерде ажылдап турар. Тываның хөй национал-дыг ажылчын аңгызы социалистиг патриотизмнің болгаш интернационализмниң идеяларын массаларга пентередириниң идеейлиг отряды боон турар. Тываның ажылчыннары Октябрьның бежен чылы, В. И. Ленинниң төрүттүгенинден бээр 100 харлааны, СӨКП-ниң XXIV съездизи болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылы дээн ышкаш ындыг кайгамчыктыг байырлалдарны төлептиг өткууру дээш социалистиг чарыштың чогумна эгелекчилери болганнар.

СӨКП ТК-ның «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалын болгаш СӨКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Төвүлелиниң рапорттааннар.

Республика үлетпүр продукциязын сайгарар планын 103,4 хуу күүседкен. 1971 чылдың бо-ла үезинге деңнээрге, бүдүрүлге хемчээли 11,2 хуу улгаткан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 4,8 хуу өскен, тудуг хемчээли — 9 хуу немешкен.

Совет тургузугнуң ачызында тыва улустуң социалистиг культуразының чечектелишкини база-ла шылгаңгай чедишкин боон турар. Совет арге-чагырганың чылдарында биске ёзулуг культура революциязы боттанган, ооң бүгүле үе-чадалары болгаш чедишкиннери Совет Эвилелиниң тургустунуп, хөгжөөнби-ле сырый холбаалыг, ленинчи национал политиканы амыдыралга чайгылыш чок боттандырын келгениниң түңнели болган. Совет күрүненің хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында тыва улус тускай үжүк-бижиктиг боон, каранды-бүдүүлүк, хожуңгай чоруктан хосталгаш, улусчу интеллигенцияны өстүрген, чечен чогаал литературазын болгаш социалистиг реализмниң уран чүүлүн тургузуп, чонну социалистиг ёзунуң сууржуң байдалынче шилчидип шыдаан.

1970 чылга чедир Тывага ниитизи-биле дээди болгаш ортумак тускай өртемниг специалистер 13.300, ооң иштинде тывалар — 4000 ажыг турганы хөйнү чугаалап турардыр. Ол ышкаш тыва театр уран чүүлү, национал музыка, парлалга чыл келген тудум улам хөгжүп турар.

Сибирьниң, бүгү Совет Эвилелиниң улустары-биле Тываның культурлуг харылзаалары чыл келген тудум-на улам калбарып турар. Тывага белорус, якут литератураның болгаш уран чүүлдүү хүннери, Ада-чурттуң дайынынга Сибирьниң улустарының киржилгезиниң дугайында Бүгү-Сибирьниң өртем конференциязы болуп эрткен, бистиң чурттуң дыка хөй улустарының уран чүүл ажылдакчылары оюн-концерттери көргүскен. Тываның төлөөлекчилери боттарының өөлчөөнде — Москвага, Новосибирскиге, Хакассияга Якутияга, Кишиневка болгаш өске-даа черлерге аалдап чораннар. Ол дээрге совет улустарының культураларының улам-на чоокшулажыр, бот-боттарынга сырый холбавлыг боон кел чыдарының ёзулуг чижээ-дир.

ССРЭ-ниң составынга Тываның бактаап келген бо кыска үезинің дургузунда безин социал-экономика болгаш культура талазы-биле эң-не хожуңгай чоруктуг чүгле ажыр эрткен эвес, харын-даа амыдыралдың бүгү талаларынга, тыва улустуң күш-ажылчы болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгаларынга кайгамчыктыг дешилге чедип алдынганы көстүп турар-дыр. «ССРЭ-ниң улустарының кайгамчыктыг чедишкиннери дээрге-ле, оларның демниг күш-ажылының, СӨКП-ниң национал политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып чорутканының түңнели-дир» — деп, СӨКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпиринде чугаалап турар. Тываның ажылчы чоннары бөгүн боттарының бүгү-ле чедишкиннерин түңнеп, демдеглевишаан, СӨКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка, акы-дуңма совет улустарга боттарының чүректің ханызындан өөрүп четтириишкинин база катап илергейлеп, СӨКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, улуг Төрээн чурт — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң күчү-шыдалын улам улгаттырар дээш моондаа соңгаар улам кызымаккай ажылдаарын бүзүредип турарлар.

Өөрүшкүнүң сөстери

Шаң орну хире черге арбай тарып чип, тарамык көшкүн амыдыралдыг чораан тыва улустуң оолдар, кыстары амгы үеде ужудукчу, инженер, чолаачы, башкы, эмчи, тудугжу, эртемден-даа апарганын кижи магадаар. Бо бүгүнү бодап кээрге кижиниң сагышсеткили хайныга бээр. Ынчангаш өгөортинмес мергежилдерни моон соңгаар-даа чонга бараан болдурар дизе, чүнү кылза эвил деп бодалдар кижи сагыжынга бо-ла кирер.

«Өөренир, өөренир база катап өөренир»— деп, В. И. Ленин бо бодалдарга дорт харыылаан, а бистиң чамдык кыргаң өгбелеривистиң «кижи кырыыже өөренир» деп чугаазы база ол күзел бодалдарга харыылап турар-дыр.

Эмчи болганымдан бээр ам ийи он чылдар чоокшулап бар чыдар. Бо үениң иштинде бодумнуң башкыларымның сүмелерин бо хүннерде чүгле сактып, бодап чоруур эвес, а оларның овур-хевири караамга көстүп, кулаамга дыңналып чоруур-дур. Чижээ, «аарыг кижи эжиктен кирип орда-ла, ооң кылажындан, арын-шырайындан, үнүнден эгелээш шинчилгени эгелээр» — деп Красноярскиниң медицина институдунуң ректору, профессор Петр Георгиевич Подзольковтуң чугаалаанын бо хүннерге чедир утпаан мен. «Аарыг кижи биле эмчи аарыгны узуткаар, эмнээр талазы-биле сагыш-сеткили чаңгыс аай болур»— деп, доцент Виктор Николаевич Топольский чагып чораан.

Бир-ле катап Красноярскиде билиг бедидер чыышка чорумда «Эмчи болурунга силерде бир-ле онза арга бөрдыр, аарыг кижилерниң хөңнүнче кире бээр-дир силер»— деп, доцент И. К. Езмешвилиниң мени мактаанын утпаас мен. Бистиң бөлүк эмчилер Красноярскиниң бир-ле поликлиниказынга аарыг улус хүлээп ап турувуста башкыыс ынчаар чугаалаан чүве. Ооң национальды грузин кижи.

Красноярскиниң медицина институдунуң бирги курузундан эгелээш дооскуже чедир бир болукке орус А. Спиридонов, башкир П. Баякаев, бурят В. Бардымов, украин К. Кравченко, хакас Г. Чаптыков, якут В. Павлов болгаш өскелер-биле кады өөренип турган бис.

Республика төвүнде болгаш районнар төптериндe база көдээ суурларда ажылдап турар дээди эртемниг эмчилер калбак деңгем Төрээн чурттуң улуг-улуг хоорайларында медицина институттарынга эртем-билигни чедип алгылааннар. Саян ындынга чедип алган билиглер-биле бистиң республиканың эмчилери чонуңга бараан болуп турар.

Амгы үеде республика эмнелгезинде хөй национал-дыг, ортумак, дээди эртемниг медицина ажылдакчылары ажылчы чоннуң кадыы дээш могаг-шылаг чок ажылдап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын демдеглеп эрттирери дээрге-ле, мээң үстүнде чугаалааның чижектерде кирген ышкаш кижилерниң эң найыралының ынча чылда быжыгып, мөңгежирээнин байырлаары-дыр.

Д. КУУЛАР.
РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, Ленин орденинің эдилекчизи.

Чурукта: РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Доржу Көкоолович Куулар эмчи Лилия Александровна Жеребцова-биле ажыл үезинде.

С. Феоктистовтуң фотозу.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың эзлчеглер, бригадалар, тус-тус кижилер аразында ССРЭ-ниң 50 чылынга турасказаткан социалистиг чарыжынга даг-дүгү арыглаар фабриканың № 5 эзлчегниң комсомолчу-аныяктар бригадазы эки түңнелдерни чедип алган.

ЧУРУКТА: И. Кызыл-оол (солагай талазында) биле В. Бухтин ажыл үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Түңнелди үндүрген

ЧАДААНА (Телефон-биле). ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга турасказаткан СӨКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскомунуң каттышкан юбилей хуралы болуп эрткен.

Хуралдың киржикчилери СӨКП ТК-ның Политбюро кежигүннерин Хүндүлүг Президиумга бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Район школаларының пионерлери рапорт берген соонда СӨКП-ниң район комитединиң бирги секретары Ш. Д. Куулар илеткел кылган.

Юбилейлиг чылдың он бир айларының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген болгаш СӨКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң колхоз, совхозтар аразынга шилчиир Кызыл тугун «Чыраа-Бажы» совхозка, бүдүрүлгелер аразынга шилчиир Кызыл тугун Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунуң коллективинге тывыскан. Районнуң Күш-ажылчы алдар тугун ыяш ажылагый черинге турасказаап көдүрген. «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизатору Монгуш Сюр-оолга «1972 чылдың дүжүт ажаап алышкынының Гвардейжизи» деп атты тывыскан.

Хурал соонда улуг концерт болган.

БИСТИҢ КОРР.

ТӨРЕЛ ЧОНУМ

Тывага келгеш, үр болдум. Бин-Хемниң хоочун чурттакчызы апардым. Алыс чуртум орус улустуң улуг хеми — Волга чоогунда. 1948 чылда Горькийниң көдээ ажыл-агый институдун доозуптарывыска, чамдык кижилерни Совет Эвилелиниң составынга чоокта чаа бактаап кирген аныяк Тыва автономнуг областче чорудар дээн чугаа дыңналы берген. Кезек оолдар, кыстар-биле кады Тываже хапкан мен.

Маңаа келиримге мени «Өөк» совхозтуң зоотехникинге томуйлап чоруткан. Ол совхоз республика үезинде-ле тургустунган болгаш быжыг найыралдыг апарган коллектив болду. Орустары тывалаар, тывалары орустаар — ажыл-агыйның, амыдыралдың дугайын туралаан-на дылынга чугаалажыр чоннуг черге келгеш, мээң өөрүүнмни чүү дээр!

Зоотехник кижи мал-биле ажылдаар, болгай, а малда улустуң хөй кезин тывалар болду. Бо ажылдап келген үемниң дургузунда тыва чоннуң кандыг-даа малды азыраң, өстүреринге шагдан тура салым-чаяанын магадап чор мен. Ажылга мергежин өөреникке база совхозтуң мал ажылын хөгжүдеринге олар дыка-ла улуг рольду ойнаанныр. Оларның ачызында орден-хавыяаларга-даа четкен мен. Ылаңгыя Маады Сүрүң, Михаил Сундуй, Степан Лакпар, Семен Түгжу болгаш ооңдаа өскелерни мал ажылының ёзулуг мастерлери, ажылга мени өөредип каан башкыларым дип санаар мен. Үстүвде адаанным дуржулгалыг малчыннар-биле бистиң специалистеривис 50 чылдардан эгелеп хойнун, инектиң уксаазын экижиткен. Ол малчыннар дуржулгазын аныяктарга харам чокка дамчыдып берип, боттарының малдап чораан малын, пенсиялай бергеш, оглу, кызынга малдады бергеннер.

Маады Агапакович Сүрүң пенсияже үнерге дирекция чери совхоз төвүнге аңаа чаа бажыңны тудуп берди. Бистиң мурнакчы хойжувус чораан Михаил Багайоолович Сундуй база-ла пенсияда, суурда чурттап орар. Ооң уруглары адазының оруун эдергеннер. Багай-ооловичниң улуг кызы Идам хой кадарып турар. А оглу Владимир каш чыл улаштыр хой кадарып, эки ажылдап келгеш, совхоз будүрүлгезиниң ортумак звенозунуң ажылдакчызы апарган. Ол ам эң улуг сүт-бараан фермазының бригадири. Мурнакчы кижилерниң ажыл-ижиниң салгалдан салгалче дамчып турары ол.

Бо ышкаш чижектерни ооң-даа хөйнү чугаалап болур. Бодунуң ажылынга берцинген ёзулуг-ла ажыл-ишчи кижилерниң маадырлыг күш-ажылының ачызында бистиң совхозувус быжыг экономикалыг, чаа тудуг-суурлуг ажыл-агый кылдыр хөгжүй берди.

Маңаа кээп турумда Аржаан чыдыгыр эрги бажыңнарлыг суур турган, совхозтуң шээр малы беш муң хире турган. Ам совхозувуста 30 муң ажыг эки уксаалыг хой бар. Оларны 60 кодаңда үскен. Бода малывыс 4 муң баш чоокшулап турар. Бо чылын мал бажы өстүрериниң күрүне планы чедишкинниг күүседтинген.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң талазы-биле чыл бүрүде эки түңнелдерлиг боон турарывысты ССРЭ-ниң 50 чылының байырлалын таварыштыр чугаалаары өөрүнчүг. Бисте инек болгаш хой эъди, дүк, тараа будүрери чылдың орулгалыг боон турар. Эрткен чылын ол продуктулардан муң-муң рубльдің арыг орулгазын алдывыс. Сүт будүрери амдыызында карыгалыг. Ону орулгалыг болдурар дээш курлавырларны дилеп тып турар бис.

Юбилейлиг бо чылда будүрүлге көргүзүглериниз база-ла өөрүнчүг. Мал ажылындан 1 млн. 494 муң рубльдің, чер ажылындан 272 муң рубльдің продукциязы алдынарын чыл түңнелиниң баш удур санаашкыннары көргүзүп турар. Ол дээрге мээң бо совхозта кады ажылдап турарым бүгү чонумнуң ажыл-ижиниң түңнели-дир.

М. СМЕТАНИНА,
зоотехник.

БИСТИҢ

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ болгаш социализмниң идеялары, ону амыдыралга боттандырганы бистиң чурттуң улустарын болгаш аймактарын төрелдештирген: Кижилерниң амыдыралының социал-политиктиг үндезини чаарттынып, бүгү нацияларның кижилериниң аразында ёзулуг-ла акыдуңмалышкы ёзу кацваттынып быжыккан.

...Мен Москвага 36 кижи дыңнакчылыг курска 30 нацияларның төлөөлекчилери-биле кады өөренип турдум. Ажылымның аайы-биле Татар, Бурят, Якут АССР-лерге, Абакан, Красноярск, Омск болгаш Ульяновск хоорайларга чоргуладым. Россия Федерациязының автономнуг республикаларында болгаш өскедаа хоорайларында «өскелейпес өөнүк-төрел» апарган таныштарым-биле чылдың-ва ужуражыр-дыр мен. Омскиге чеде бергеш, «Ак-көк хемниң кижилери» деп кино-фильм көрген өөрүмнүң Тываны сонуургаан янзы-бүрү айтырыларынга харыылап, сеткилим ханып ордум. Казанья «Узун Заки»— Татарияның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы Заки Нури уткып келди. Баштайгы-ла айтырыы:

— Степан Агбанович чүү бижип тур? Кадыы кандыгыз?— деп мындыг болду. Тыва чогаал дугайында Заки-биле бистиң беседавысты Дагестанның, Осетияның, Алтайның чогаалчылары сонуургал-биле дыңнап турдулар. Осетин Георгий Кайтуков: «Аксакалыңарга байырымны чедирер сен» деп аңаа дилээн.

Улан-Удэге Политиктиг чыдыышкын бажыңнга олурумда, элээн аъкшый бергеш кижи: «Тывадан келдиңер бе?» деп айтыргаш, оцун калган фотография уштуп келди. «Таныр кижиңер бар-дыр бе?» Оортан мен үжен чылдарның рабфакчылары Олег Карламович Саган-оол биле Юмжагийн Цеденбалды дозевалеп таныр болдум. А Якутск, Абакан хоорайларга бодумнуң кады өөренип турган өөрүмге ужурашкылаан мен. Ол-ла хоорайларның кайызында-даа өөренип, ажылдап турар тывалар бар болгулаар чорду. Ол бүгү болза, революция мурнунда өг дүндүүнден чырык эрээр, аал хонажындан чурт эргиир—кызыы-хагдынчак, будүүлүкдүмбей чурттап чораан тывалар ам улуг делгем Совет чурттуң деңгелиг хамаатылары болу берген, кайда-даа өөнүктери-биле кады демнежикпен, бодунуң өөдүр улуг сорулгазы — коммунизмни тургусчуп, шудургу ажылдап турарының барымдаазы-дыр. Мен чүгле Россияның хоорайларын ададым. Бир эвес Украинага чеде берзивиссе, Чургуй-оолдуң өөрү танкистерни, Кечил-оолга командылаткан аттыг гвардейжилерни сактып келир, а молдованнар «Чечек» деп чараш сөстү кайын уткан деп! Узбекистан, Киргизия, Грузия, Латвияга-даа баарга — дөмей-ле!..

ТӨРЭЭН Тывавысты эргий көре каптар болза базала ындыг. Чаа үлетпүр төптери — Хову-Аксында, Ак-Довуракта болгаш Терлиг-Хаяда, Чадаананың, Каа-Хемниң хөмүр разрезтеринде найыралдыг, хөй аймак-нацияның оолдар, кыстарын ижиктирип таныштырган, кайгамчыктыг ажылчын коллективтер төрүттүүнүп келген. Хову-Аксының кобальт комбинадының гидрометаллургия цегинде аппаратчик, ССРЭ-ниң Хүндүлүг металлургу Анатолий Пугачев, инженер Эдуард Трефилов, дагжы Сергей Түмен-хөө, Тожуда «Будүрүлгениң аныяк мурнакчызы» демдектиң эдилекчизи Геннадий Шожул, республика чемпиону, «Межегейниң» саанчызы Зинаида Реодько, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чолаачы Юрий Зюзин олар — янзы-бүрү аймак-сөөктүг кижилер боттарының авыралдыг талантызын, ачылыг ижин бистиң республикавыстың чечектелишкининге берип турарлар.

Кызылдың тудугларында орус, тыва, хакас, бурят, чуваш дээш өске-даа хөй нацияларның кижилери ажылдап турар. Хоочун тудугжу О. Калзан бодунуң башкым деп В. Цукановту адап чоруур таварылга эвес. А мен 1940 чылда Кызылга өөренир дээш чедип келиримге, хоорайда чүгле чаңгыс үш каът даш бажың бар. Алдарлыг тудугжу Оюн Калзан ол үш каът бажыңга — бистиң ол күзүн өөренин эгелээр ужурлуг школавыска дашчының мергежилин эң баштай шиитээдип ап эгелээн. Ам Кызылда дөрт, беш каът бажыңнарлыг кварталдарны даан бодап орган саанаары безин бергедээн. Хой каът элеватор, заводтар, школалар, техникумнар болгаш албан черлериниң даш бажыңнары элбээн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Семен Сандан ышкаш хоочун дашчының салгакчылары хоорайның тудугларында шылгарап үнүп турар апарган.

1931 ЧЫЛ. Ынчаарда Тывага барык-ла машина чок турган. Тываның баштайгы чолаачызы Дажының «оттуг-тергезин» көөр дээш, чоп хүнүк черден адап-сурап чыглып келгилеп тургулаан.

ӨСКӨЛЕШПЕС ЧАҢГЫС ТӨРЕЛ БИС

ЧОРГААРАЛЫМ

Дагылдының Бел-Өдекке беш чыл улаштыр кыштап түр бис. Бо кыштагның шээр малга таарымчалыы кайгамчык. Бирээде, хары чылдың-на чуга болур. Ийиде, ыжык—дескиндир даглар хүрээлээн. Тараа шөлү база мыя. Үште, чазын кайы-бир чуртту мурнай оъду аштыр. Чогум-на черде туттунган кыштаг бо. Мээң чедишкиннеримниң кол баажызы мында дээрзинге бүзүреес аргам чок.

Кыштаамның артыы талазында куржаңгы-куржаңгы хаяларлыг бедик даг бар. Ооң бажында бо-ла үне бээр мен. Дуу куду оруктап эрткен-душкен чонну, сиген сөөрткен машиналарны болгаш аалдарның мал-маганын көруп, хоюм харап орарымга, бо-ла мынчаар чурттап эрттирген амыдыралым караамга көстүп кээр.

Малчын болганымдан бээр 12 чыл эрти. Кандыг-даа ажылды кылып тура, Владимир Ильич Ленинниң чагыын, Улуг Октябрьның ачызын, орус чоннуң дузазын бодап чоруур мен. Бүгү талазы-биле күчүлүг болгаш бай СССР дээр-күрүненің хамаатызы болганымга чоргаарланыр мен!

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюнга тураскааткан социалистиг чарышка багай эвес кириштим. Төрүүр чүс хойга онааштыр 108 хураган, хой бүрүзүнден-не 2 килограмм 400 грамм дүк—улуг байырлалга күш-ажылчы белээмниң чамдызы ол. Мээң коданымда 426 хой бар, ооң 395-жи төрүүр. Оларымны хүр кыш ажырган, бо чылдыындан эвээш эвес хураганны дорук-турарын болгаш бир хойдан-на 2 килограмм 500 грамм дүктү кыпгып алырын аазаан мен.

Бистиң колхозтуң хуваашпас фондузунга эрткен чылдың орулгазындан 116.124 акша кирген. Ол фонд 1.677.724 акша чедип өскен. Колхозтуң ынчаар быжыгып, байып турарынга хойжуларның киирген үлүү улуг. Чүгле күрүнеге саткан дүктен безин 204.859 акша кирген. Оны бодап кээрге, мээн ажылымның ажыктыы, ооң үнези кымга-даа билдине бээр. ССРЭ хамаатызы болуп, хей-аттыг, омак-хөлүг болгаш аас-кежиктиг чурттап чоруур ужурум ол. Ынчангаш улуг байырлалдың столунуң артынга янзы-бүрү аймак чоним-биле кады олурар эргелиг мен.

Кыргыс **МААЖЫЙ,**
Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу.

ӨӨРҮНДЕН ӨӨРЕНИР

1969 чылда ортумак школа дооскаш, төрээн совхозумга ажылдаарын шиитпирлээн мен. Угбам-даа, авам-даа мени деткээн, чогум каяа, кандыг адырга ажылдаарыл деп айтырыг тургустунуп келген. Бистиң совхоз тараалаң, хову ажылынга кадрлар үргүлчү негеттипер. Авам база шаңга каш чыл улаштыр ажылдап келген, ооң кылып турар ажылының уг-шиин-даа шору билир болгаш шаңга келген мен.

Удатпааанда бистиң Кара-Булуң «ферманың бригадири келгеш, ында саанчылар чедишпейн турар-дыр, кээп ажылдап көр дээн. Угбам Фая база фермада болгай, ооң-биле чугаалажырымга, бергелерден кортпас болзуңза, саанчыла харын дээн.

Чаңчыкшаанда эртен эрте турары безин берге, ооң кадында саалда аппарадын ажыглап чаңчыгарынга база үе негеттинер чораан. Саанчы бүрүзү-ле 20 ажыг инектерлиг, оларын чемгерип, ажаап, саап турда чайдаа турбас. Ынчалза-даа фермага ең баштай келген хүнүмде-ле бир тыва угбай мения чазык-чаагай уткуп ап, канчаар ажылдаарын-даа айтып берип эгелээн. Ол баштай саанчылап турган болгаш арга-сүмени-даа кадар, ажыл дугайында ёзулуг зоотехникчи түүлдерни-даа меңээ чугаалап берип турган. Ооң адын Александра Шавы дээр.

Шура утбайны күш-ажылчы мергежилимниң баштайгы башкызы деп чылыы-биле санап чоруур мен. Инектерни ол эки билир турган. Оларның аажы-чаңын, сүткүрүн, кандыызынга кайы хире чем бээринден тура Шура меңээ айтып берип, анаратты ажыглаарынга өөредип каан.

Бистиң фермада чүгле совхозка эвес, а республикага удаа-дараа бирги черлерни ээлеп келген сураглыг саанчылар—Г. Корзун, М. Мартыненко, З. Реодько ажылдап турар. Оларның үлегер-дуржулгазы, шалыпчы ижи өскелерге база салдарлыг болбайн канчаар. Инектер, оларның ажаалдазының байдалы дөмей-ле болгай. Хамык ужур кижиде ышкажыл. Ол дугайын бистиң мурнакчы саанчыларывыстың дуржулгазы көргүзүп турар. Зинаида Сергеевна Реодько инектен-не 3500 кг сүт саар хүлээлгезин ам безин күүседипкен. Аныяктар олардан өөренип турар.

Сүткүр инектерге эки чемни берип, ажаалдазын экижидерин, чемни улам амдан киир хайындырып, оларның хоолулуун бедидерин, тарын боозадылганы шын организастаарын зооветөөредилгениң кичээлдериниге тускай номнардан өөренип, саналгаларны боттарывыстың чижээвиске үндезилеп кылып турар бис.

Эрткен чылын мен бир инекке онааштыр 3114 кг сүт сагдым. Бо чылын 11 айларда 3039 килограммны саттан мен. Декабрьны киир санаарга, түңнелим эрткен чылдыындан ажар, а инектен-не 3120 кг сүт саар деп юбилейжи хүлээлгемни ыяап-ла күүседир мен.

Фермада саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары шуптувус эп-найыралдыг, ниити сорулгавысты күүседир дээш быжыг чүткүлдүг ажылдап турар бис.

«Межегей» совхозта хей национал кижилер ажылдап турар, олар быжыг найыралдыг, өскелешпес, төрелдешкек. Оны бистиң ферманың чижээнден-даа көрүп болур. Сөөк-язы ылгаар деп чүве чогундан «ол кижи орус, бо кижи тыва, дуу кижи хакас» дээр чүве чок, шуптувус күш-ажылчы совет улустуң деңгелиг ажы-төлү бис. Бригадиривис Михаил Михайлович Махмутов — татар, саанчы Ф. Иванова—украин, Н. Доржу— орус (ашаа тыва), З. Реодько—белорусс, Т. Оюн — тыва дээш, өске-даа националдың кижилери эпнайыралдыг, эки чурттап, ажылдап турар бис.

Т. СЕМИРАНОВА,
саанчы.

ЧУРУКТА: Кара-Булуң сүтбараан фермазының бөлүк ажылдакчылары кызыл-булуңда. Солагай талазындан— Т. Семиранова, М. Леонова, З. Реодько, Т. Оюн, Г. Корзун. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ДАШТЫКЫ ӨҢНҮКТЕР УЛУГ ЮБИЛЕЙГЕ

Совет Социалистиг Республикаларыың Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн—тураскаалдыг юбилейни деп-шилгелиг бүгү кижи төрелгетен бо хүннерде өөрүшкүмаңнайлыг демдеглеп турар. Төөгүлүг ол хүнге тураскааткан массалыг митингилер, хуралдар дугайында дыңнадыглар бүгү диптерден кээп турар. Хей-хей чурттарда ССРЭ-ниң улустары-биле найыралдың айлары, совет культураның фесивальдары эртип, Совет Эвилелиниң эртем, уран чүүлүнүң сураглыг ажылдакчылары-биле, республикаларының төлөөлекчилери-биле ужуражыышкыннар, делгелгелер организастаттынып турар.

Социадистиг дем каттыштырылгазының чурттарының ажылчы чоннары ССРЭ-ниң 50 чыл оюн боттарының байырлал-ваадымы деп уткуп турар. Инжек кылдыр алырга, Совет Эвилелиниң чагыгларын хуусаа бетинде күүседип бээри дээш Венгрияда социалистиг чарыш калбарган. Озд хоорайның металлургия комбинадының ажылчыннары ССРЭ-ге чагыглар күүседип бээрииң чыл планын хуусаа бетинде, бир ай мурнадыр күүседкен: ол бүдүрүлге чери бистиң чуртувуска 10 муң тонна хире кан прокадын чорудуп берген. Альпожольцтуң демир-бетон конструкциялар заводу демир-орук шугумнарынга ажыглаар 200 муң тонна демир-бетон шпалдарны хуусаа бетинде бүдүргеш, ССРЭ-ге чорудуп берген. Эстергомның приборлар заводунуң коллективи хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседкен. Ооң продукциязының чартыктай хей кезиин Совет Эвилели ап турар.

Бистиң өске-даа социалистиг чурттарда өңнүктеривис байырлал мурнунуң чарыынче киришкеш, ажыл-ишке база улуг чедишкиннерлиг болган. Оларның шудургу болгаш көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарының ужуру черле билдингир. Болгар «Политическа просвета» журналдың чоокта чаа демдеглээнин ёзугаар алырга, Совет Эвилелиниң нүүрүнде боттарының бүзүрелдиг чөлентиишкинин амгы үениң бүгү революстуг күштери билир болгаш ону боттарының келир үеде хөгжүлдезиниң үлегерчижээ деп көрүп турар. Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл дургузунда эрткен оруу, социализм, коммунизм тургузарында ооң чедип алган дуржулгазы бүгү кижи төрелгетениң өнчүзү болу бөргеп деп, журнал демдеглээн.

ССРЭ-ниң дуржулгазының бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузалыын вьетнам «Нян зан» солун база демдеглээн. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарында ССРЭ-ниң чедишкиннери чүгле Совет чурттуң күчүшыдалын улгаттырып турар эвес, харын социализмниң делегей системазын база быжыглап турар. Вьетнам улус Совет Эвилелиниң ол чедишкиннеринге өөрүп, оларны бодунуң революстуг демиселинге кайгамчык улуг сорук киирикчизи кылдыр үнелеп турар деп, «Нян зан» бадыткаан.

Бүгү планетаның улустары ажылчын, тараачыннарының делегейде ең баштайгы күрүнезиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказынга байыр чедирип турар. «Чайгылыш чок болгаш шынчы ол угланыышкынны Тайбың дугайында Декрет ажыткан болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан тайбың программазы улам хөгжүткен болгай. Ол угланыышкынны бүрүн деткип тур бис»— деп, пацизм үезинде кызагдалга таваржып чораан кижилер каттыжыышкынының кежигүннери — Барыын Берлиниң фашизмге удур демиселчилери медеглээн.

СЭКП-ниң, Совет күрүвениң ленинчи политиказын делегейниң хей-ниитизинге көзүлдүр бактаар деп оралдажып турар Пекин пропагандазы болгаш реаксылыг буржуаз парлалга ССРЭ-ге удур нугулдөшкин кампаниязын калбарткан. Африканың чаңгыс эп организациязының Чиңгине секретарының ораланчызы Мохаммед Сахнуннуң мынча дээни аная чаагай харыы болган: «ССРЭ догунвап турар деп факт безин улустарны сорук киирер кайгамчык улуг күштүң барымдаазы бооп турар. Делегейде ең баштайгы социалистиг күрүне национал хамаарышпас чорук болгаш бот-башкартынылга дээш, дарлаткан улустарның эргелерин деткиринге бүзүрелдиг туржуп, ол принциптерни бодунуң догунваашкыны-биле бадыткаан».

Бангладеш Улус Республиканың чазааның кежигүнү К. М. Ахмед ону Даккага болган байырлыг хуралга база чугаалаан. Ылаңгыя, социализм тургузарынга Совет Эвилелиниң улуг дуржулгазы империализмниң дарлалыдан чоокта чаа хосталган, хөгжүп эгелеп турар чурттарны база катай алырга, бүгү чурттарга аажок үнелиг. Кижи төрелгетенге орук чырыдып берген, өңүр улуг чурттуң найысылалы — Москвага ынчангаш доктаамал ынанып келген болгаш ынаныр бис деп, К. М. Ахмед демдеглээн.

Бүгү улустарның аас-кежиктиг келир үези дээш демиселге боттарының ачы-хавыяазының бедин-биле үнеледип турарынга совет кижилер шынап-ла чоргаарадыг. Олар ол чаагай демиселге бүрүүбиле, туюлунга чедир тиилээрин чедип алыр деп ылап шиитпирлиг.

А. КРАСИКОВ.
(СЭТА).

ДЕЛГЕМ ЧУРТТУҢ БИР БУЛУҢУ

Найырал... Кандыг-даа дылга чугаалааарга ооң утказы чаңгыс—бот-бодунга дузалажылга, бердингени, тудуш харылзаалыы, ынакшылдыы аңаа илерээр. Бүгү совет кижилериниң аразында харылзаазын харын ол сөс долузу-биле тодарадып турар. Чүге дээрге, кандыг-даа национал, улустарның төлөөлекчизи хамаан чокка шупту оларның өг-бүлези, Төрээн чурту чаңгыс — Совет Эвилели.

Калбан-делгем Совет чурттуң кайы-даа булаңында ооң хей национал улустары эп-найыралдыг чурттап чоруур. Ону бистиң көдээ Соведивистиң девискээринде Сарыг-Сеп, Көк-Хаак, Дерзиг-Аксы суурларының амыдыралындан безин көрүп болур.

Бистиң Каа-Хем районга он-он чылдар бурунгаар орус улус кожуп кээп чурттап эгелээн. Оон бээр-ле тывалар биле орустар амыдыралдың чаңгыс оруунче киргеннер. Совет эрге-чагырга дээш хамааты дайынның чыдарында орус, тыва партизаннар чаңгыс одурутта туулуп, улустуң революстуг эрге-чагыргазын кады тургускан. Тыва кижилер орус эп-өөрүнүң дузаламчызы-биле сууржүң амыдыралга чаңчыгып, чер ажылын сайзырадып эгелээн. Орус эп-өөрүнүң ачызы-биле орус дылга өөренип, Совет Эвилелиниң өөредилге черлеринге баштай барып өөренир арга-лыг болган. Үжен чылдар үезинде коллективтиг ажыл-агыйны кады организастаан.

Ол ийи нацияның төлөөлекчилериниң бузулбас найыралы ынчаар эгелээн. Ону каңнаан күш—хоталга, деңгэрге, акыдуңмалышкы ёзунуң идеялары, коммунизмниң чырык чаагай келир үези дээш чаңгыс кижи дег демниг туржуру. Оон шылгалдаазы Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында база бүзүрелдиг көзүлген.

Тываның ажылчы чоннары Совет улустуң улуг өг-бүлезиниң составынга киргениниң соонда бистиң девискээривиске ажыл-агыйның, культураның сайзыралы кажангызындан-даа артык хөгжээн.

Көдээ Советтиң девискээринде Сарыг-Септиң бүдүрүлгелеринде, организацияларында албан черлеринде, «Октябрь 14 чылы», «Коммунизмче орук» колхозтарда чүгле тыва, орус эвес өске-даа 10 ажыг национал-дарның төлөөлекчилери чаңгыс соруктуг, чаңгыс күзелдиг, шудургу, бир демниг ажылдап турар. Көдээ Советтиң депутаттары — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң саанчызы Е. Куртугбай, чолаачы М. Натпит-оол, Сарыг-Сеп өртумак школазының башкызы Е. Адымачы, күскү дужүттүң маадыры, 650 тонна тарааны кезип, бастырган «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери М. Ситников, Көк-Хаак суурда библиотека эргелекчизи А. Долганова, районнуң чоннуң амыдырал хандырылга комбинадында пилорамщиктер бригадири азербайджан Ф. Киримов болгаш өскелер-даа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Олар ышкаш хей мурнакчылар өскелерге үлегерин көргүзүп, массаларның ёзулуг организакчылары апарган. Бо чижектен безин алырга, чер-черде эрге-чагырганы эргелеп башкарар органнарда янзы-бүрү национал-дарның төлөөлекчилери киржип турар-дыр.

Бистиң Соведивис бодунуң девискээринде бүдүрүлгелериниң, колхозтарының, өөредилге, культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазын дээштиг удуртуп, күрүненің планныг онаалга-даалгаларын чедишкиннинг күүседиринче угланган бедик организастыг ажылды чорудуп турар.

Көдээ Советтиң хей талалыг ажылы бо байырлал чылында онза улуг көдүрлүүшкүнүг болган. Ындыг болбас арга чок— ССРЭ-ниң 50 чылы бүгү чоннуң байырлалы-дыр.

А. ЖИДЕЕВА,
Сарыг-Сеп көдээ Соведениң күүскомунуң даргазы.

Н. А. БЕЛЯШОВТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Харылзаа органнарынга үр үеде үре-түннелдиг ажылдан келгени дээш төрүттүгениндеи бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң начальниги Николай Алексеевич **Беляшовту** Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Секретары
К. БУДУК-ООЛ

Кызыл хоорай,
1972 чылдың декабрь 14.

Найырал кежээзи

ХАНОЙ. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан, вьетнам-совет найырал кежээзи «Вьетнам болгаш совет улустарның аразында бузулбас найырал мөңге быжыгып турзун» деп лозуңнуг эрткен. Кежээни Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар черинің саналын ёзугаар эрттирген. Бо чылын Совет Эвилелинге аалдап чораан, Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң төлөөлериниң удуртукчузунуң оралакчызы, ук Ниитилелдің Төп баштаар черинің Чиңгине секретары Ву Куок Уи кежээге илеткел кылган. Вьетнам төлөөлер ССРЭ-ге чораан үезинде ленинчи национал политиканың тиилелгезин бүзүреп көөр аргалыг болган деп, илеткелчи чугаалаан.

Парижте ужуражыышкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хуралында ВДР-ниң төлөөлериниң тускай чөвүлекчизи Ле Дык Тхо АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Киссинджер-биле катап ужурашкан.

Г. Хэмфриниң чугаазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Дүшкүүрлүг байдалды кошкадырының хөрээнге улам деп-шилгелиг болурун чедип ап болур арга бар деп, Совет Эвилелинге болгаш Польша Улус Республикага чораш чана берген, сенат кежигүнү демократ Губерт Хэмфри бүзүрээнин илергейлээн. АКШ биле ССРЭ-ниң аразында харылзааларга таваржып келир берге айтырыглар ам-даа хей. Ынчанмыже ажыы-биле чугаалажып болур арга тодаргай костүп келген деп, АКШ-тың конгрезиниге болган парлалга конференциязынга Г. Хэмфри чугаалаан.

ФКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИ АЖЫТТЫНГАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Париж чөогунуң Сет-Уэн хоорайынга Францияның Коммунистиг партиязының XX съездизи ажыттынган.

Каттышкан сессия

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң Федералдыг хуралының Улусчу палатазының болгаш Национал-дар палатазының каттышкан V сессиязы Прагага ажыттынган. Оон ажылында ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода болгаш республиканың өске-даа удуртукчу ажылдакчылары киржип турар. Сессияның чугаалажыр айтырыглары — бодунуң программа медеглелин күүседип турарының дугайында ЧССР-ниң чазааның отчёду болгаш 1973 чылда чурттуң күрүне бюджединиң дугайында хоойлу төлевилели. ЧССР-ниң чазааның программа медеглелин күүседип турарының дугайында ооң отчёдун депутаттарга ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал илеткээн.

Софияда Сентябрь 9-туң шөлүн байыр шинчи киир шимээн. Болгария Улус Республиканың ажылчы чоннары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын акы-дуңма совет улус-биле кады байырлаарынга белеткеп турар.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Ажыл-ишчи өг-бүле

Дугар-оол болгаш Тырыскын Монгуштар «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында 15 чыл ажылдап келген. Кызымак малчыннар бо кышка багай эвес белеткелдиг кирген. Кыштааның септелгезин эки шынарлыг кылган. 16 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткээн.

Чаш-Тал фермазының ишчилери кышка белеткелди частан-на эгелээр чаңчылдыг. Чайлагларда кажааларның иштин коптаргаш, өдекти курдадып, бөлүп алырлар. Бо чайын 20 тонна ажыг өдекти белеткээн. Мал чемнерги силос, чарба, саван, дус четчири-биле белеткеттинген. Фермаңың ажыл-амыдыралынга Монгуштарның киргген күш-ажылчы үлүг-хуузу эвээш эвес.

Тырыскын Оттукшановна идепкейлиг хей-ниитичи, район Соведениң депутады. Соңгукчуларның чагыгдарын күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Монгуштарның уруглары сес, оларның улуглары зоотехник, башкы, чолаачы тускай эртемни чедип алган, кызымак, чүткүлдүг, төлептиг ажылдап, чурттап чоруурлар. Бичелери школада эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуг.

Монгуштарның өг-бүлеан ССРЭ-ниң 50 чылын фермаңың ажыл-ишчилери-биле бир дөмей күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуп, улам сорук-туг ажылдап турар.

М. ЛАМА.

ЧАЛГЫНЫВЫС ОЛ

Ол чылын улусчу революцияның 10 чыл оюн таварыштыр ССРЭ-ниң чазак төлээлери келген. Ону баштап чораан, В. И. Ленин биле Октябрь революциязының мурнунда-ла кады ажылдап эгелээн, хоочун большевик Шотман тыва улуска тракторларны, тараа чажар, үрезин арыглаар, сиген кезер болгаш бөлер янзы-бүрү машиналарны Совет чазактың белээ кылдыр бараалгаткан. Ол машина-чепсекти чөп ажыглаары-биле Тываға баштайгы күрөкпомну (амгыы-биле алырга, совхозту) тургускан. Ынчангаш бистер тывага чүгле үлетпүр эвес, харын бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйынга колективтиг улуг эгелээшкин база-ла Совет Эвилелиниң улустарының ачылыг дузаламчызындан эгелеп дөстелген деп өөрүшкүлүг чоргаарал-биле чугаалап турар бис.

Куруг чыткан ховуларга, шынааларга мурнунда каш мал одары эдерти көжүп-дүжүп чораан араттарның суурлары, чүгле суурлар эвес, культураның чырыткылыг одаглары — клубтар, библиотекалар частың башкы айында айыран чечек ышкаш дүрген өзүп мандып келген. Кускун сааскан куйтуцайның дээскингилээр, элик-куран эмниг оъдун шөлээн кегжээр ээнзиргей кур чыткан делгемнери демир аттар — тракторлар дадаазынай чарып каапкан, аттыг кижи көзүлбейн баар терек, алдын-сарыг тарааның арбын дүжүдүн комбайннар ажаап ап эгелээн. Нарын техниканы шингээдип ап, ону арат ооллар, кыстар эзертээн аъды дег, ажылижинге ажыглазын дээш, ары Саяндан тускай эртемниг өөнүктери чедип кээп, ынчан база-ла чылыг холуп сунган.

Эптигде — күштүг,
Эштигде — хөглүг.
Дамырактар каттышкаш,
хем болур,
Тарамыктар каттышкаш,
күш болур —

дээн ышкаш мерген үлегер сөстерни тыва улус дайын сөөлүндеги чылдарда биске коллективизация кидин түлүк турда чогаадып нептереткенин билир бис.

ЫНЧАН механизатор, кадарчы азы санакчы турган аныяктардан ам Николай Нылын-оол, Василий Тамдын-оол ышкаш колхоз, совхоз удурту бергеннер кайы хей. Оларга агрономия, зоотехнияның эге билиглерин айтып бээри-биле кызыгаарланмайн, араттарга боттарының бүгү-ле билиглерин харам чокка бараалгадып турган, өске областардан келген аныяк тускай эртемниглер, чижээлээрге, Ольга Чуева, Фатина Зверева, Анатолий Ломаев ышкаш, ам республикада хүндүткелдиг кижилер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң билдилиг организакчылары болу берген. Бо чылын бистиң республика күрүне мурнунга хүлээлгезин алдарлыг күүседип, 132,3 муң тонна тарааны агаар-бойдустуң шаптараазынныг бергелеринге торулбайн күрүне шыгжамырынга урганында бүгү ажыл-ишчилериниң улуг үлүг-хуузу кирген. Олар ам:

Хаяларда кызаңнашкан чаңныктардан,
Кашпалдарда дицмиттелген ужарлардан,
Ховуларда чиндиннешкен тараалардан
Хомузуцнуң үнүн дыңнап, ырлап чор сен.
Ураң-дарган, ацчы, малчын ишчилерден,
Айны, хүнүң шүүргедээн эрестерден,
Улустарның соруун каңнаан найыралдан
Аялгаңның арыын шилип, ырлап чор сен.
Хайыралыг ынак чүрээм —
Хаяланган хүнүг,
Чечектелген,
Челээштелген чараш Тывам—

деп чоргаарланып чоруур, бистиң республиканың үндезин чурттакчылары, аныяк Тываның чечектелишкининге киргген үлүүнүң демдээ — Совет Эвилелиниң дээди хавыяалары оларның хөректе-ринде чайыннаныр чоруур.

Салым-чолунуң кедизи дээш дошкун дайынга, чаагай үүлени бүдүрер дээш чымыштыг ишке каңнаттынган найырал бузулбас. ССРЭ-ниң улустарының тендиш дивес быжыг өг-бүлезиниң төрүттүнгениндеи бээр беженги шагааның бүдүүзүнде ажыл биле найырал деп ыдыктыг сөстер совет кижи бүрүзүнүң чүрээнде чалбырааштальп чоруур.

Ю. КЮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.

Дугуржулганы ёзугаар

ДЕЛИ. (СЭТА). Симлага Индия биле Пакистанның аразында чедип алдынган дугуржулганы ёзугаар Пакистан-биле кызыгаарның хей-хей секторларында индий шериглерни чайладып эгелээн. ЮПИ агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, ооң-биле чергелештир ук кызыгаарның өске-даа секторларында индий шериглерни чайладырынга белеткел эгелей берген.

Индий биле Пакистанның төлөөлекчилери Джаммуга, Кашмирге контроль шугумун ол черде херек кырынга тодаргайлап эгелээн. Оон соонда ол девискээрден индий, пакистан шериглерни деңге чайладып эгелээр.

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН УЛУСЧУ ТАЛАНТ

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатканы үшкү республика көрүлдези найысылал. Кызыл хоорайга чоокта чаа улуг чедишкиниг эрткен. Бот-тывынгыр артистериниң репертуарлар шилип алырының, ол репертуарны уран мергежилдии-биле күүседириниң талазы-биле профессионал артистерден дулак чок хөгжүлдезин эрткен көрүлде бадыткаан.

Мен сөөлгү он ажыг чылдар иштинде үргүлчү-ле жюри кежигүнүнге киржип келген болгаш, көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң кайгамчыктыг, массалыы-биле дүргеп өзүлдезин чыл санай көрүп келдим. Чоокта чаа-ла көдээден келген бот-тывынгыр артистерни үдештер баянист кижи чок болганындан бистер: мен база Александр Лаптан үдеп берип турдувус. Концертке кедер каас хептер чедишпес турду. Чамдык таварылгаларда хөгжүм-шин театрындан национал торгу топшар дилээр турган болгай. Ам шуут өске. Хеп-сын, күүседир номерлериң шынары бедээн, көрүкчүү хаара тудуп келир апарганынга канчан өөрүвес боор. Шаанда, 60 чылдарда, тыва национал хөгжүм хөрекселдерин сценага ойнаар хамаан чок, шуут уттуп чордувус, хомусчулар, хоомейжилер ансамбльдери туржук, сыгыртыптар артистеривис безин санныг чорду. Бо-ла бүгү хомудалдар ам чүгле сактыышкын болуп артып калган.

Эрткен көрүлдеде идик, хеп хамаан чок, баянистерни безин холуп, шилип турар болдувус. Шилип алган репертуарларны өзүлүг-ле артисчи негелде-биле күүседип турарывыс дыка-ла хөгжүп, улусчу талантылар бисте чечектелип турарының бадыткалы болуп, ол бүгү угаан-бодаңды байыдып, чонну ажыл-ишче хей-аът киирип келбес арга чок. Бо чедишкиннер — бистиң хөгжүлдевистиң херечизи.

Шынап-ла бодап-даа көрүцерем. Саанчы азы тудугжу кижилер дижиң. Чүү мурнай оларның күш-ажылчы чедишкиннериниң аайы-биле оларны үнелеп, оларны боттарывыстың чогаалдарывыска алдаржыдып турар болгай бис. Ажылчын кижи күш-ажылчы холдары-биле ат-суралгыг дээрэ шын. Ынчалаадаа ооң иштики сагыш-сеткили, талантызы кандыгы? Оны ажыдып, чоп аразында уран чүүлге салым-чаяанныг кижилерни шилиири—кол соруулгавыс. Ындыг талантылыглар бистиң республикада кайы хөй. Дейги-ле саанчы дижик. Ол ырлап, танцылай бөөрге зал ыржым аппар ышкажыгай. А тудугжу чүгле туйбу-биле бажыңы хавалары тудуп билир эвес, өскүзүгай хевириниң сыгыт, хөөмейиниң күүседикчизи болур тур. Ыпчанганда эгээртинмес улусчу талантыларны чүгле илередир эвес, ону сайыырадыр херек. Ажылды чүгле көрүлде мурнунда эвес, а доктаамал чорудуп, талантылыг кижилерни өөредип, дора дээрде түр курстарже чорудары күзенчиг.

Көдээниң бот-тывынгыр, уран чүүлүнүң мындыг оаулдези чүдеп болганы? Ленинчи национал политиканың херек кырында боттаныш келгениниң болгаш Совет Эвилелиниң хөй национаддыг уран чүүлүнүң бот-бодунга дузалажылгазының ачызы-дыр. Ийиде, бисте бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдезинче улуг кичээнгей салып, чаа-чаа талантыларны тып, оларны деткил, кижизидип, улам байыдып турарының түүнели-дир. Үште, уран чүүлдүң көдээ черлерде ортумак болгаш дээди эртемниг ажылдакчыларының өзүн турарындан номер бүрүзүнүң ханы угжалыг, профессионал хевирже шилчип турары болур.

Районнуң бүрүзүнден келген бот-тывынгыр артистериниң уран чүүлге ыпаакпылы, шилип алган номериниң эки күүселдези оларның кызымаккай белеткелин бадыткап турар. Бот-тывынгыр уран чүүл хөгжүлдези кошкак турган болза, Тывада күрүнешиң «Саян» аттыг ыры болгаш танцы ансамбли чаа-чаа кадрлар-биле четчелеттинмес иник дээрги кымга-даа билдингир. Ең талантылыг ооллар, кыстарны «Саян» ансамблинге хаара тудуп, оларның мурнунга уран чүүлүн делгем орукту ажыдарын филармонияның дирекциязы планнап турар.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдези чүгле үшкү эәлчег-биле доозулганы ол эвес. Эрткен көрүлдеден шылгараан 150 ажыг кижи Кызылга ыяк белеткенгеш, зона көрүлдезинге бистиң республиканың уран чүүлчү аалдарын камгалаар. Зона көрүлдезиндеи шилиттингеннер чурттуң чүрөө—Москвага түүнел көрүлдеге киржир эргени алыр. Ол көрүлдеге Тыва АССР-ден шупту эвес-даа болза, элээн каш номерлер кирер дээрзинге бүзүрөөр мен. Ол ышкаш маңаа хамаарыштыр мындыг бодалды чугаалаайн. Амгы хүннерде улустуң ырлары деп адап, ырлажып турар ырларывыс дээрге-ле, чүгле салгал дамчыр артыш калган ховар эртиневис-тир. Ооп ангыда нота өзүгаар бижип каан музыка талазы-биле улуг төөгү бисте чок.

Культура талазы-биле шаанда хожудаңгай турган хиревисте, богүнгү байдалывыс кандыг-дыр? Тыва чоп ам композиторлар деп адаар тускай музыка чогаадыр ооллар, кыстарлыг. Оларның чогаалдарын Москвадан бүгү чуртка — хөй национал чоңга радио, телевидение дамчыштыр дыңнадып, таныштырып турар. Тыва композиторлар партия, Ленин, Төрөн чурт, Найырал дээн ышкаш улуг темаларга музыка чогаалдарын бижип турар. Ол ышкаш Таңды, Саян сынныларының аразында чурттан чораан бүдүүлүк чонунуң боогунгу ажы-төлү ырлап, танцылаан, шүлүктээн, хөгжүмнүү нарын хөрекселдеринге ойнаан, боттарының уран талантылын көргүзүп бүгү чурттуң, харын-даа делегейниң уран чүүл көрүлделеринге киржип турары— бодап четпес хөгжүлдениң херечизи. Ол оккур ужугуушкунну баске ленинчи национал политика шаңнаан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга болгаш 1973 чылдың январь айда Иркутск хоорайга болур зона көргүзүүнге улуг чедишкиниг болуруи көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл киржиккилериниге сеңилдин хаңызындан идеген, күзээр ужуруг бис.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

Өскелешпес, чаңгыс төрел совет улустарның аразында кандыг салым-чаяанныг кижилер чок дээр боор. Ыраажылар, хөгжүмчүлер, сыгытчылар, хөөмейжилер дээш, шуптузуи санаары берге. Ол-ла салым-чаяанныг кижилеривистиң хөй кезии ажыл-агыйларның кандыг-ла бир адырында билиг, мергежилин берип, кижилерниң чаагай чоруу дээш ажылдап, чурттап турарынга чоргаарланыр бис.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатканы көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезинден янзы-бүрү күүседилгелер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

«Москва конькилерниң» лауреаттары

Улустар аразының чаңчылчаан «Москва конькилери» дээр маргылдаазы доозулган. Совет фигуристер дөрт янзы программаныг үжүүне бирги черлерни алган. Эжежин алгаш конькилээринге ленинградчылар 14 харлыг Ирина Воробьёва биле 17 харлыг Александр Власов, чаасказан конькилээринге ооллардан — ССРЭ-ниң хөй дакпыр чемпиону, москвачы Сергей Четверухин, дошка танцылаарыга — делегейниң үш дакпыр чемпионнары, Москва спортчулары Людмила Пахомова биле Александр Горшков типлээн. Шөл эәлери хөрээженнер чаңгыстап конькилээринге Канададан келген спортчу Кэти Ли Ирвинге чаңгыс-ла шаңналды алыскан.

«Москва конькилери» маргылдаага бо чылын эң хөй санныг киржикчилер — 11 чурттан келген 70 хире фигуристер чыылган. Тускай мергежилдиглериниң бодап турарын ёзугаар алырга, маргылдаа шынап-ла чедишкиниг болган. Ону муң-муң москвачылар биле найысылаалдың аалчылары сонуургап көргеи: Лужникиниң спорт ордузунга чыылган чон беш хүн дургузунда долу турган.

Совет фигуристер ам чурттуң чемпионадынга январының ортан үезинде Донда-Ростовка ойнаар.

(СЭТА-ның корр).

СПОРТ

Чадаана хоорайның бирги черн дээш боодалга маргылдаазы эрткен. Аңаа бүдүрүлгелериниң, албан, организация черлериниң 6 шилиндек командазы киришкен.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң, «Сельхозтехника» салбырының адыгжыдары төргиидээн. Оларга ДОСААФ организациязының дипломнарын тывыскан.

Хоорайның шилиндек командалары районнуң бирги черн дээш боодалга маргылдаазынга киржири-биле белеткенин эгелээн. **К. АРТАА.**

Боодалга маргылдаазы

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Барының чүк улганыышкыныг хаттыг күжү кошкак. Агаарның температуразы даглыг районнарга 25—30, артканнарынга 20—25 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттыг күжү кошкак. Агаарның температуразы 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

18.00—«Ye». Информастыг программа. 18.30 — «Бузулбас эвилел Татар АССР». 19.00 — Уран-чечен фильм. 20.25—Өңнүг телекөргүзүү. «Москва конькилери» деп фигурлуг чүүлүлаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. Херээжен улустуң хостуг программазы.

КЫЗЫЛДАН

21.25 — Телемедээлер. 21.35 —Телемедээлер. 21.45 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.50 — «Эртемниң болгаш культураның чугула айтыыглары». «Шупту улуска ном» 22.20 —Литературлуг номчулгалар. М. Шолохов — «Аңдарган кур чер». РСФСР-ниң улустуң артизи Е. Матвеев романдан үзүндүнү номчуур. 22.30 — «Ye». Информастыг программа. 23.00—00.30 —«Чеве, ооллар!».

УРА-БИЛЕ УТКУП ТУР БИС

Ада-чуртум бежен харын
Алдаржыдып алгап тур бис.
«Ынан бис» деп чассыг сөстү,
«Шынчы бис» деп быжыг сөстү
Чырыткылыг байырлалда
Ыдык бедик тудуп тур бис.

Ишчи чоннар Эвилелин
Ленин башкы үндезилээн,
Көрүшпести эптештирип,
Алышкы дег ижиктирип,
Ажыл-иштиң, найыралдың
Хөрлээзинге дадыктырган.

Бергелерге торулбаан бис,
Четтинчипкеш эрткилээн бис,
Чергелештир баскылаан бис,
Меңги дошка, кумга-сайга
Чечек тарып мергежээн бис,
Чемиш-дүжүт алгылаан бис.

Эргим чурттуң булуң санай
Эртине-байлан саарлып тур!

Маадыр чоннар Эвилелин
Партиявыс быжыктырган,
Халдап келген дайзыннарны
Эгин ажыр шывадапкаш,
Эмирилбес мези ышкаш,
Кадыыбысты бадыткаан бис.

Мунгаш булут хүнну дуглаан
Бужар хүннер көргүлээн бис,
Эктивистен даянышкаш,
Кырывыстан туттунушкаш,
Хылдың ыры халаптарны
Эрте базып келгилээн бис.

Хосталганың садын тараан
Коолама оруктуг бис,
Бөмбүрзекте бөдүүн чоннар
Изивисти истеп турар,
Ленинниң улуг шынын
Меңге шагда бадыткаан бис.

Төрел чоннар Эвилелин
Төөгү боду меңгежиткен,
Оруувус-даа улам узак
Кадыыр, маска сүлдевисти
Кажан шагда салбас бис деп
Октаргайга медеглээн бис.

Алдын-оол ДАРЖАА.

ОДАГ ЧАНЫНГА

(Ужуражылгадан сактыышкын)

Чаңгир ногаан эзим-арга, кыжын, чайын ырызын үспес, бирде-бирде бодаарга, бодунуң үнүп чыдар бажыңдан эгелээш, кирип чыдар хеминге чедир -аас-кежиктиң аялгазын оруунга таварышканынга-ла ырлап берип чытканзыг, дамырак кара суу-биле катай шилдегер көк часкы дээрге чуруттунарын орадашканзыг, салгып-сырың аайы-биле аяар хөглеп каап тур.

Арыг, чаагай дамыракче топтап көрүп турарымга, чоок-кавызының шиви, пожүнден эгелээш, аяс дээрги безин бодунда чуруп алган болду. Өзүлүг-ле көрүнчүктүр мен. Эзим-арганың, бойдустуң көрүнчүү-дүр сен, а оруунга таварышкан чүзүн-бүрү үнүш сенден суксуннаар болгай, дамырак.

«Дамырактар каттышкаш,

Далай болур» деп чоннуң үнелели-даа шын-дыр ийин кылдыр бодап келиримге, сагыш-чүрөөм ала-чайгаар-ла одаг кыпсыр дээш курган бүдуктар чыып, оюн-баштак-биле чүгленип турган оорумче чайлы берди. Куспаам долдур будук чыыр тыртып алгаш, өөрүмнүң чанынга келдим.

— Найыралдың одаан кыпсып үндүрер кижи сен-дир сен, Монгуш. Ма, улуг кижи мөөң одум-биле улуг одагны кыпсывыт—дээш, бурят чогаалчы Чимит Чимитов серегизин менче сунду.

— Чаңгыс-ла от-биле болдур ийин, Монгуш —деп, чукчи шүлүкчү Антонина Кымытваль сезиг алындырды.

Курган будуктарның хоюг көк ыжы кезек када өрү чүткүп чоруй, чалбыышка алзы берди...

«Байкал чоогунуң чазы» деп Сибирь чогаалчыларының байырлалынга чораан, Чита областың Агинск национал округтуң девискээринде бурят чогаалдың үндезилекчизи — Жамсо Туминовтуң дачазынга (чайлаанга) чыглып келгеш, найыралдың одаан кыпсып турганывыс ол. Ол байырлалга калбак делгем Сибирьде чурттап турар аймак-сөөк улустарның толээлери киржип, уран-чечен орус дылдың дузазы-биле илдик чокка иштн-хоонувустуң солчуп турганывыс ол.

— Бүгүн апрель 22-ниң хүнү. Улут Ленинниң төрүттүүген хүнүх. Кижи бүрүзү Ленин дугайында шүлүктен бодунуң дылынга номчуур деп санал бар-дыр — деп якут шүлүкчү Иван Алексеев хөлзеп үндү.

— Шын-дыр, Иван. Шын-дыр. Эр-хей!—деп, оон-моон үннер чаңгыланып, деткиди.

—Одаг кыпсыкчызындан эгелээр-дир — деп, эвенк шүлүкчү Владимир Чарду хөөрен үндү.

— Баштай бистиң хоочунувус Бародий Мунгоновичиден эгелээр-дир аа—деп, «Угрюм-хем» деп романның автору, бурят чогаалчы Бародий Мунгоновичиже айыттым.

— Чок. Ак-көк Тывадан эгелезе — деп, ол удур мевче көрдү.

Ынчан база амгы час дег,
Ыржым бойдус оттуп турган
Симбирск казыргызы
Душтук кыс дег ылгын чаңнап,
Думаалайлыг хадыңнарыңа
Силиг бажын сүйбап турган
—дээш, «Дазыл» деп шүлүүмүү тыва дылымга төндүр номчуптарымга, адыш часкаашкыны дамырак сугнуң даазы-биле каттышкаш, талыйты ужугуп чорупту...

Шүлүктер янзы-бүрү дылдарда куттулуп-ла турлар. Улуг Ленинге, ооң өлүм чок хөрөөнге тураскаатканы шүлүктер...

Дөгеревис апрельде Төрүттүнген улус-тур бис— деп, алтай өңнүүм Борис Укачиниң одуругларын сактып келдим.

Шүлүктер куттулза-куттулаа, амыдыралдың өлүм чок ырларынче шилчип, найыралдың одаа улам-на чалбыааштыалып, үнүп орган алдын сарыг хүнче чүткүп турар чораан.

Монгуш ДОРЖУ.

НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА

Найырал — эш хуунуң эң дээди чадазы.

М. ГОРЬКИЙ.

* * *

Найырал дээрге-ле, дектимурнай ажык сеткилдиг болуру болгаш бот-боттарынга дузалажыры-дыр.

Н. ОСТРОВСКИЙ.

* * *

Найырал чүгле айыыл-халап, берге үеде эвес, а аас-кежик үезинде база тыптыр.

Ч. АЙТМАТОВ.

* * *

— Аас-кежии, кайнаар баайн деп?

— Кайда найырал бар-дыр, олче баар мен.

(Үлегер чугаа).

Улустарның найыралы — Улуг-Хемден-даа күштүг.

(Амгы үлегер чугаадан).

Чаа чыл ёлказын эрттирерде өрттүң айыыл чок чоруунуң дүрүмнери

1. Ёлканы өрөөлдиң өртүзүнга быжыг дооралыг турушка азы иштинде элезин урган савага тургузуп каар. Ёлканың будуктары болгаш бажы дээвиирге болгаш ханаларга дегбес ужурлуг.

2. Ёлканы чүгле электри-биле чырыдарын чөпшээрен турар. Электрочырыдылганы дуржулгалыг электромонтерга кылдырар.

3. Бажында электрижидилге чок таварылгада ёлканы хүндүсү үеде тургузар.

4. Ёлка тургускан өрөөлде өртке удур хөрекселдерин, суг курлавырын болгаш үнер ийи эжикти белеткээр.

5. Ёлкага байырлал үезинде өрөөлдин артык эжиктери белен турар ужурлуг. Эжик бүрүзүнге дежурныйны доктаамал тургузар.

6. Хой-ниити черинге ёлканы бажыңның ийиги каңдыңдан өрү эвес черге тургузар.

7. Ёлканы тургузарда өрт камгалал черинден чөпшээрелди алыры чугула.

Хоруглуг чүүлдер:

Ёлканың дөзүн болгаш будуктарын оттан камгалалдыг чүүлдер сиңирбээн хөвеңбиле шывары, ёлканы кывынгыр ойнаарактар-биле дериири, фейерверктер болгаш бенгаль оттар кыпсыры хоруглуг.

Байырлалдың киржикчилеринге саазын, хөвен болгаш өске-даа кывынгыр материалдардан даараан костюмнер кедирил болбаг.

Ёлканы лаа-биле чырытнас.

* * *

Чаа чыл ёлказын эрттирерде өртке удур айыыл чок чоруктун дүрүмнерин сагыыры дээш будүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының удуртукчулары харыысалгалыг болур.

Бүгү-эвилелдиң өртке удур эки тура ниитилелиниң Тыва республика Чөвүлели.

Гаражың белетке, тираж удавас!

1972 чылдың декбрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың акша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнаашкын тиражы болур.

Ол тиражка ойнаттынар чүүлдер: «Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү маркалыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 соодучу, фабрикага аргаан 1600 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг эт-сеп чүүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир акша ойнап алыышкыннары база бар. Бо үндүрүлгеге ниитизи-биле 10.964.900 ойнап алыышкыннар таваржыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА—1973 ЧЫЛ БЕЛЭЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР! ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖКА КИРЖИҢЕР! АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сени манап тур бис, оол» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «От, суг болгаш чес хоолайлар» 10.00, «Ижор батальон» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги көзектери) 14.15, 17.15, 20.15 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультчыныды 10.00, «Золушка» 11.40, 13.40, «Холдарыңның чылыы» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Сойгалаашкын» 18.30, 20.20 шактарда.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүнеиң 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынныг чэзлизиниң облигациялары дээрге силерниң эш-өөрүңерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЗЛИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чэзлиниң облигацияларын ооң ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белек кылдыр садып алыңар!

Ооң облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чэзлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдыңна 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР! АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75 корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3974.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01135